

УДК 373.2.091.2:17.023.36(045)

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2020-95-2-241-249>

ДУХОВНІСТЬ ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИЙ ФАКТОР ТРУДОВОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

А. І. Чаговець

ORCID 0000-0003-0680-3165

В. В. Яковенко

ORCID 0000-0003-3826-037X

У статті розкрито завдання виховання духовності дошкільників як незмінної цінності в різні періоди розвитку суспільства. Здійснено аналіз понять «духовність», «праця», «трудова діяльність». З'ясовано, що ставлення дитини до праці формується насамперед у родині, дієвою формою трудового виховання дітей дошкільного віку виступає спільна діяльність дітей та дорослих. Розкрито шляхи виховання духовності дітей дошкільного віку. Показано, що емоційна чуйність дітей дошкільного віку розвивається через залучення до духовної культури: музики, живопису, літератури, народного мистецтва; духовність, людяність, повага до людей та інші високоморальні якості не передаються у спадок, а їх потрібно виховувати у кожному поколінні, починаючи з дошкільного віку. Виховання розуміється як процес духовної взаємодії дорослого і дитини, як глибоке спілкування педагога з вихованцем в процесі сумісної розвиваючої, творчої діяльності. Дорослий для дитини виступає фундаментальною онтологічною підставою виникнення власне людського в людині, підставою її нормального розвитку та повноцінного життя.

У статті розглядається проблема, пов'язана із необхідністю використання духовно-творчого потенціалу особистості як могутнього засобу розвитку та формування основ трудової культури дітей дошкільного віку. Розкрито деякі підходи виховної практики, що дозволяють закласти фундамент майбутньої активної трудової діяльності дошкільників.

Стаття містить аналіз особливостей процесу формування трудової культури дітей дошкільного віку, який дав підстави стверджувати, що дошкільний вік – найбільш чутливий період, коли закладаються основи духовності як системоутворюючого фактора трудової культури.

Ключові слова: духовна культура, духовність, праця, трудова діяльність, діти дошкільного віку.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Завдання виховання духовності дітей дошкільного віку як невід'ємної загальнолюдської цінності актуальне в різні періоди розвитку суспільства, особливо в моменти соціального напруження людини.

Сучасна освіта і виховання проходять в умовах, де зміст духовно-морального виховання та розвитку особистості обумовлюється базовими національними цінностями, та набуває певного характеру і напрямку в залежності від того, які цінності суспільство розділяє, як організована їх передача від покоління до покоління. На погляд ученої Г. Шевченко (2013), духовність – це гармонійне узгодження внутрішнього світу людини, душі і духу, інтегрована властивість особистості, яка дозволяє робити вільний вибір смислу життя на основі духовно-морального ідеалу (Шевченко, 2013, с. 115).

На жаль, останнім часом праця і людина праці в суспільстві знецінюються, сукупність ціннісних установок, властивих дитячій свідомості, багато в чому деструктивна з точки зору розвитку особистості, сім'ї та держави. Зникнення уявлення про найвищі людські цінності та ідеали, призведе до розвитку егоїзму та хаосу, порушення духовної єдності суспільства, зміни життєвих пріоритетів. Все це може призвести до духовного і морального вакууму. Втрата духовних та моральних орієнтирів є причиною знецінення таких понять, як «праця», «честь», «совість». Все це приведе до негативних наслідків у суспільстві. Труд перестав бути необхідністю для людини, задля її розвитку, людина праці стає предметом другого сорту.

В усі часи розвитком суспільства обумовлювалася передача соціально-культурного досвіду від старшого покоління до молодшого у вигляді народних звичаїв та традицій тощо. Трудове виховання завжди мало особливе і пріоритетне значення в розвитку суспільства щодо формування духовно-культурних і моральних якостей особистості.

Саме формування позитивного ставлення до праці повинно розглядатися як найважливіше завдання в справі виховання молодого покоління, оскільки ставлення до праці є невід'ємним компонентом становлення особистості, показником її духовності та гуманності. Враховуючи, що саме в перші роки життя формуються фундаментальні якості особистості, закладений в ранньому віці позитивний трудовий досвід створює міцну основу майбутнього розвитку особистості.

Таким чином, актуальність проблеми духовного розвитку дошкільника через трудову діяльність обумовлена тим, що дошкільний період розглядається як сензитивний період в формуванні початкових форм трудової діяльності, пов'язаний з педагогічним потенціалом праці як природовідповідного засобу особистого розвитку дитини і є фактором успішної соціалізації дошкільника в сучасному світі. На цьому наголошують і науковці (Р. Буре, М. Крулехт, Л. Куцакова, В. Логінова, Т. Маркова, В. Нечаєва та ін.), підкреслюючи, що кожна дитина обов'язково повинна брати участь в трудовій діяльності, лише за цієї умови праця позитивно впливає на розвиток особистості дитини і готує її до життя в суспільстві (Шапаренко, 2014, с. 239).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Аналіз психолого-педагогічної літератури з питань виховання духовності дітей дошкільного віку показав, що емоційна чуйність дошкільників і трудова діяльність активно розвиваються через залучення до духовної культури: музики, художньої літератури, народного мистецтва. В результаті інтеграція єдності естетичних почуттів та моральних переживань складає основу для виховання духовності, для пізнання різноманіття людських цінностей.

Науковці підкреслюють, що значення праці як чинника розвитку особистості дитини знайшло віддзеркалення в історії педагогіки: в працях П. Блонського, А. Макаренка, В. Сухомлинського та ін.

Праця, на думку А. Макаренка, позитивно впливає на дитину під час її зростання та розвитку: розвиваючи духовно та фізично, надає можливість оволодіти життєвими та виробничими навичками; стаючи дорослими людьми, діти пристосовуються до суспільного життя в конкретних історичних умовах, в яких вони вимушені жити, тобто виховуються.

Таким чином, життєдіяльність людини – праця, суспільна діяльність є не лише досягненням практичних життєвих цілей, але й одночасно має виховну та педагогічну силу.

Спираючись на теоретичні дослідження (Л. Артемова, Г. Беленька, Н. Борисова, Р. Буре, В. Логінова, Т. Маркова, В. Нечаєва та ін.), зазначимо, що кожна дитина обов'язково повинна брати участь в трудовій діяльності; лише за цієї умови праця позитивно впливає на розвиток особистості дитини, в тому числі і духовний, готує її до життя в суспільстві.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Базовим компонентом дошкільної освіти окреслений зміст освітньої роботи у напрямі трудового виховання, визначені показники сформованості предметно-практичної

діяльності дітей дошкільного віку, а саме: охоче займатися предметно-практичною діяльністю, активно долучатися до самообслуговування, праці в природі, господарсько-побутової праці. Прагнути до якісного виконання трудових доручень тощо. Виявляти готовність брати участь у суспільно значущій діяльності спільно з дорослими та іншими дітьми, отримувати задоволення від колективної праці. Вміти визначити мету, завдання, спрогнозувати кінцевий результат, спланувати послідовність дій, узгодити власні дії з діями партнерів. Свідомо добирати адекватні прийоми роботи, знаряддя праці, матеріали; обізнаність з властивостями, технологією їх використання. Дотримується правил безпечної діяльності. Намагається відійти від зразка, виявляти фантазію, винахідливість. Самостійно долати труднощі, прагнути довести розпочату справу до завершення. Виявляти працелюбність, відповідальність, організованість. Здатність оцінити результат своєї роботи та однолітків, внести корективи, виправити помилки. Бережно ставиться до рукотворних виробів (власних та інших дітей) (Базовий компонент дошкільної освіти, 2012, с. 20).

Аналіз сучасних підходів до вирішення проблеми виховання духовності у дітей дошкільного віку показав, що в її основі лежить ціннісний підхід до виховання в системі освіти. Виховання розуміється як процес духовно-моральної взаємодії вихователя з вихованцем, метою якого є освіта як розвиток здібностей гармонійного цілого; гуманістичне спілкування педагога з вихованцем в процесі сумісної розвиваючої творчої діяльності.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі проблеми виховання духовності як фактору трудової культури у дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Трудове виховання дошкільників є одним із важливих напрямів виховного процесу, спрямованого не тільки на отримання первинних трудових знань, умінь та навичок, а й духовне збагачення особистості, формування необхідних якостей поведінки в соціумі, що сприяє закріпленню ефективних форм спілкування.

Першими вихователями завжди були і залишаються батьки. Саме в сім'ї як соціальному інституті суспільства дитина отримує і засвоює перші навички трудових відносин. Традиційно позитивне ставлення та звичку до праці складає приклад дорослих.

Дієвою формою трудового виховання дітей дошкільного віку виступає спільна діяльність дітей та дорослих. Ставлення дитини до праці формується насамперед у родині. Але, як стверджують фахівці, переважна більшість сімей «спрямовують свої зусилля на збереження фізичного та

психічного здоров'я», підготовку дітей до школи, не приділяють належної уваги питанням трудового виховання. І, як наслідок: «У більшості дошкільників до шести років уже сформоване негативне ставлення до праці як до суспільного явища» (Трудове виховання дітей дошкільного віку як педагогічна проблема сучасності, 2010, с. 4–13).

Л. Пісоцька (2011), вивчивши цінності родин у сфері трудового виховання, прийшла до наступних висновків: 1) ціннісними орієнтирами сучасної родини виступають особистісні якості дітей – «вихованість – 20%, вольові риси – 9%, людяність – 33%, працьовитість – 6%, відповідальність – 9% і чесність – 23%»; 2) майже всі родини співпрацюють із дошкільними закладами, але вагомий відсоток батьків не можуть визначити, що допомога педагогів є достатньою; 3) більша половина родин знайомить дітей із професіями, виходячи із такого бачення в порядку спадання: «престиж і матеріальна незалежність», «соціальна значущість і значущість для суспільства в цілому», «робітничі професії», і останнє місце займають «героїчні професії військового, пожежника, космонавта»; 4) спостерігається певний дисбаланс між цінностями особистості і професійними цінностями, що, за переконанням автора, «зумовлено відсутністю інтегруючого елемента – ознайомлення із робітничими професіями, які несуть у собі і красу праці, і соціальну значущість і емоційну привабливість, що зрозумілі дошкільникам» (с. 166–169).

«На виховання дитини, а тим більше трудове, – наголошує Г. Беленька (2010), – у батьків не вистачає часу. Сім'я у цьому питанні покладається на дитячий садок» (с. 45).

З огляду на предмет дослідження визначимо суть його провідних понять – «духовність», «праця», «трудове виховання», «духовна культура».

В енциклопедичному словнику: поняття «духовність» – походить від поняття духовний, тобто такий, що пов'язаний із внутрішнім, психічним життям людини, її моральним світом. Механізмом духовного розвитку людини є моральні пошуки сенсу буття. Духовна культура – це сукупність звичаїв, цінностей і норм, що регулюють життя людини, її ставлення до себе, до інших людей, до світу в цілому (Енциклопедичний словник з державного управління, 2010, с. 181).

Під поняттям «праця», як зазначається у довідковій літературі, розуміється «доцільна діяльність людини, спрямована на збереження, видозміну, пристосування середовища проживання для задоволення своїх потреб, на виробництво товарів і послуг. Праця як процес адаптації людини до зовнішнього середовища характеризується розвитком і вдосконаленням поділу праці, його знарядь і засобів» (Праця. Стаття з Вікіпедії).

Вивчення та узагальнення науково-педагогічних джерел свідчить, що під поняттям «трудове виховання» фахівці розуміють цілеспрямований процес формування у дітей трудових навичок і вмінь, поваги до праці дорослих, звички до трудової діяльності (Поніманська та Легейда, 2006, с. 10).

«Немає і бути не може виховання без праці, тому що без праці в усій її складності і багатогранності людину виховати не можна», – стверджує В. Сухомлинський (1982). Саме в праці закаляється характер людини, формуються духовні і моральні якості, світогляд.

Сучасна освіта призвана не стільки озброювати дітей знаннями та кількісними показниками наук, скільки підготувати їх до майбутньої трудової діяльності. Необхідно враховувати, що характер праці повинен відповідати віковим особливостям та бути посиленою, колективною, удосконалюватися від простого до складного та мати системний характер. На думку Х. Шапаренко (2014), «провідна мета трудового виховання дошкільників полягає у формуванні особистості дитини через позитивне ставлення до трудової діяльності; розвитку у неї бажання навчатися, стати самостійною, умілою, здатною справлятися з перешкодами і надавати допомогу й підтримку іншим у разі потреби» (с. 240).

Важливо привчати дітей виконувати необхідні, але не менш важливі для них трудові доручення, не карати дітей працею, систематично зараховувати і оцінювати якість праці, стимулювати працю похвалою та особистим прикладом.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, відродження духовності через трудові традиції в педагогічному процесі незмінно несе в собі продуктивний потенціал. Традиції сприяють передачі загубленої спадщини та досвіду, накопиченого попередніми поколіннями.

Таким чином, в даній статті розкрито завдання виховання духовності дітей дошкільного віку як незмінної цінності в різні періоди розвитку суспільства. Дано характеристику «духовності» як єдності людських цінностей. Розкрито основи трудового виховання, закладені в минулому великими науковими діячами, що можуть і повинні ставати базою для подальшого розвитку педагогічних досліджень в даному напрямі.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти. Науковий керівник: А. М. Богущ. Київ, 2012. 26 с.
2. Беленька Г. Зростання дошкільника в праці. Київ : Шкільний світ, 2010. 108 с.
3. Духовно-культурні цінності виховання Людини: монографія / Г. П. Шевченко та ін. Луганськ : НОУЛДЖ, 2013. 332 с.

4. Енциклопедичний словник з державного управління: за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с
5. Пісоцька Л. Трудове виховання дошкільників: ціннісні орієнтири родини. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2011. № 10. С. 166-169.
6. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навч. пос. Київ: Академвидав, 2006. 456 с.
7. Сухомлинський В. О. Трудолюбие – элемент духовной, интеллектуальной жизни. О воспитании. Москва. Политиздат, 1982.
8. Трудове виховання дітей дошкільного віку як педагогічна проблема сучасності. *Вихователь – методист дошкільного закладу*. 2010. № 1. С. 4-13.
9. Шапаренко Х. Сучасні підходи до трудового виховання дітей дошкільного віку. Наукові записки НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія: Педагогічні та історичні науки. 2014. Вип. 116. С. 238-243.
10. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Праця> (дата звернення: 05.04.2020)

References

1. Bohush, A. M. (Ed.). *Bazovyi komponent doshkilnoi osvity [The basic component of preschool education]* (2012). Kyiv (ukr).
2. Belenka, H. (2010). *Zrostannya doshkilnyka v pratsi [The growth of the preschooler at work]*, 108. Kyiv: Shkilnyi svit (ukr).
3. Shevchenko, G. P. et al (2013). *Dukhovno-kulturni tsinnosti vykhovannia Liudyny: monohrafiia [Spiritual and cultural values of human education: monograph]*. Luhansk: NOULIDZh, 2013. 332 s.
4. Kovbasiuk, Yu. V., Troshchynskiy, V. P., & Surmin, Yu. P. (Eds.). *Entsyklopedychnyi slovnyk z derzhavnoho upravlinnya [Encyclopedic dictionary of public administration]*, 820. Kyiv: NADU (ukr).
5. Pisotska, L. (2011). *Trudove vykhovannya doshkilnykiv: tsinnisni oriyentyry rodyny [Labor education of preschoolers: family values]*. *Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholya. Psykhologho-pedagoghichni nauky*, 10, 166-169 (ukr).
6. Ponimanska, T. I. (2006). *Doshkilna pedahohika: navch. pos. [Preschool pedagogy: tutorial]*, 456. Kyiv: Akadem-vydav (ukr).
7. Sukhomlynskiy, V. O. (1982). *Trudoliubie – element dukhovnoy, intellektualnoy zhyzny [Preschool pedagogy]*. *O vospitaniy*. Moscow. Politizdat (rus).
8. *Trudove vykhovannya ditey doshkilnoho viku yak pedahohichna problema suchasnosti [Labor education of preschool children as a pedagogical problem of today]* (2010). *Vykhovatel - metodyst doshkilnoho zakladu*, 1, 4 – 13 (ukr).
9. Shaparenko, Kh. (2014). *Suchasni pidkhody do trudovogho vykhovannya ditey doshkilnoho viku [Modern approaches to labor education of preschool children]*. *Naukovi zapysky NPU im. M. P. Dragomanova*. Seriya: Pedahohichni ta istorychni nauky, 116, 238-243 (ukr).
10. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/Праця> (data of appeal: 05.04.2020)

ДУХОВНОСТЬ КАК СИСТЕМООБРАЗУЮЩИЙ ФАКТОР ТРУДОВОЙ КУЛЬТУРЫ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

А. И. Чаговец, В. В. Яковенко

В статье раскрыты задачи воспитания духовности дошкольника, как переменной ценности в различные периоды развития общества. Проведен анализ понятий «духовность», «труд», «трудовая деятельность». Установлено, что отношение ребенка к труду формируется прежде всего в семье, действенной формой трудового воспитания детей дошкольного возраста выступает совместная деятельность детей и взрослых. Раскрыты пути воспитания духовности детей дошкольного возраста. Показано, что эмоциональная отзывчивость детей дошкольного возраста развивается через приобщение к духовной культуры: музыки, живописи, литературы, народному искусству. Воспитание понимается как процесс духовного взаимодействия взрослого и ребенка, как глубокое общение педагога с воспитанником в процессе совместной развивающей, творческой деятельности. Взрослый для ребенка выступает фундаментальным онтологическим основанием возникновения собственно человеческого в личности, основанием ее нормального развития и полноценной жизни.

В статье рассматривается проблема, связанная с необходимостью использования духовно-творческого потенциала личности как мощного средства развития и формирования основ трудовой культуры детей дошкольного возраста. Раскрыты некоторые подходы воспитательной практики, позволяющие закладывать фундамент будущей активной трудовой деятельности дошкольников.

Статья содержит анализ особенностей процесса формирования трудовой культуры детей дошкольного возраста, который дал основания утверждать, что дошкольный возраст – наиболее сенситивный период, когда закладываются основы духовности как системообразующего фактора трудовой культуры.

Ключевые слова: *духовная культура, духовность, труд, трудовая деятельность, дети дошкольного возраста.*

SPIRITUALITY AS A SYSTEM-FORMING FACTOR OF LABOR CULTURE OF PRESCHOOL CHILDREN

A. I. Chagovets, V. V. Yakovenko

The article reveals the task of educating the spirituality of the preschooler, as a non-variable value in different periods of society. The analysis of the concepts "spirituality", "work", "labor activity" is carried out. It was found that the child's attitude to work is formed primarily in the family, an effective form of labor education of preschool children is the joint activities of children and adults. The ways of educating the spirituality of preschool children are revealed. It is shown that the emotional sensitivity of preschool children develops through involvement in spiritual culture: music, painting,

literature, folk art. Education is understood as a process of spiritual interaction between adult and child, as a deep communication between teacher and student in the process of joint developmental, creative activities. An adult for a child is a fundamental ontological basis for the emergence of the actual human in man, the basis of his normal development and full life.

The article considers the problem related to the need to use the spiritual and creative potential of the individual as a powerful means of development and formation of the foundations of labor culture of preschool children. Some approaches of educational practice are revealed, which allow to lay the foundation of future active labor activity of preschoolers.

The article contains an analysis of the peculiarities of the process of formation of labor culture of preschool children, which gave grounds to assert that preschool age is the most sensitive period when the foundations of spirituality as a system-forming factor of labor culture are laid.

Key words: *Spiritual culture, spirituality, work, labor activity, preschool children.*

Чаговець Алла Іванівна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри теорії та методики дошкільної освіти, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (м. Харків, Україна). E-mail: chagoalla@gmail.com

Чаговец Алла Ивановна – доктор педагогических наук, доцент, профессор кафедры теории и методики дошкольного образования, Коммунальное учреждение «Харьковская гуманитарно-педагогическая академия» Харьковского областного совета (г. Харьков, Украина). E-mail: chagoalla@gmail.com

Chagovets Alla Ivanivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Preschool Education, Municipal Institution "Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy" of Kharkiv Regional Council (Kharkiv, Ukraine). E-mail: chagoalla@gmail.com

Яковенко Віта Валеріївна – викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (м. Харків, Україна). E-mail: vita.val2017@ukr.net

Яковенко Вита Валерьевна – преподаватель кафедры теории и методики дошкольного образования, Коммунальное учреждение «Харьковская гуманитарно-педагогическая академия» Харьковского областного совета (г. Харьков, Украина). E-mail: vita.val2017@ukr.net

Yakovenko Vita Valeriyivna – Lecturer of the Department of Theory and Methods of Preschool Education, Municipal Institution "Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy" of the Kharkiv Regional Council (Kharkiv, Ukraine). E-mail: vita.val2017@ukr.net